TÓTH BÉLA

Tiszajárás

XXIII.

VÖLGYMENETBEN

haladunk a folyással, hajós nyelven mondva. Ahogy a víz ballag. Alig fáradunk. Zoli hangja cérnáz egy kicsit.

Úgy tűnik, az idő órája is megszunnyadt. Csak a Göncölszekér tudja dolgát. Rúdjával a földnek fordul, kisbérese kiszáll. Itt az abrakoltatás ideje.

Egy korán kelő fakopáncs tanúnak áll a hajnal elé. Mi még alig látunk, ő baltázza már egy üreges fűzfa megpudvásodott pondrófészkét. Napok óta doktorolta, kopogtatta a fákat, mire kinézhette magának a mai pecsenyéjéhez való kamraodút.

A kelő nap bearanyozza a fák harmatos sörényeit. Egy öblözetben, hosszú láncra lakatolva csöndeskedik a mi halászunk ladikja. Korán érkezhettünk, mert barátunk sehol.

Gondoltam, ha elkezdtük Julcsi életfonalának gombolyítását, most be is fejezhetnénk, de nagy lihegve csaptat felénk a halász.

Öregnek képzeltem, tutajbajuszúnak, ahogy száz évek óta minden korok magyar halászát ábrázolják. Alig negyvenéves. Borotvált arcú, villogó szemű. Kézfogása szelíd, tartása zavart, talán, hogy várunk rá, ő meg elkésett. Kérdezi is:

— Maguk jöttek korábban vagy az én órám lusta?

Megnyugtattuk, hogy minket hozott ide időnap előtt a lábunk.

— Mindegy! Jóvá teszem — fogadkozott a halász, szombat az építőiparban szabad, hétfő reggelig is mondhatom, ha lesz mit.

— Összefér az ipar meg a halászat? — kérdezem.

— Víz nélkül egy percig nem tudnék megélni. Persze nem ebből élek, mert ebből nem lehet. Meg nélküle sem!

Mivel minden ősöregapám itt élt, hát én sem tudom másképp elképzelni a sorsomat. A kenyerem az iparban, a nyugalmam a Tiszán. Nem az itteni jövedelem számít. Ennek már bealkonyult, mármint a halászatnak. Engem a víz mindennap meggyógyít, nyugtat. Ölbe tett kézzel nem nézhetem, sose tudtam tök módjára kucorogni, tétlenül. Hát varsázom. Jöhetnek velem, nem vagyok babonás. Megnézem szerszámaimat, amit az este leöltögettem. A zsákmány nem ezen múlik. Kiveszőben a hal. Nincs jó ívóhelyük, mérgezzük, raboljuk a vizet. Csak az örökölt vonzalom tart meg rajta néhányunkat. Magam nagyhalászi születésű vagyok, a házasságom kötött át emerre a partra. De Nagyhalász, ahogy a nevében hordja mivoltát, paradicsomi kert volt valamikor. Őseim emlékezetében persze, jó messziről. Úgy nagyon szép. Mert gazdag halaival terített asztal minden pocsolyájában, a kutya is hallal élt, a káposztás földeket hallal trágyázták, hogy ne csak mindig halat egyenek, de olykor káposztát is. Hanem pénzt nagyon ritkán láttak. Igaz, az igényük lámpája is pislogóra volt srófolva. Kisembernek földje, halastava hogy is lehetett volna? Nagybirtokosoké volt itt minden. A mieink csak jobbágyok lehettek, ameddig az tartott, azután még szegényebbek. Se uruk, se gazdájuk. Napszámosok, cselédek. Ahogy a közmondásuk tartotta: „Halász, vadász, madarász, mind éhenkórász." Hát azok voltak. Rongyos cselédek.

Ez a gazdag Tisza-kanyarulat nagy uraknak termett. Esterházy a kisvárdai uradalom birtoklása révén magáénak tudott még 12 községet. A Forgács grófok is uraltak annyit. Mándoktól Zsurkig nekik termett a határ minden földje, erdeje, vize. A Dessewffy család a Rákóczi-birtok egy részét használta. De a Vay család sem volt szegényebb. Jutott a Kállayaknak, gróf Semseynek. Ezekhez képest a báró Eötvös család szegénynek számított, különösen, hogy Kossuthék után elorozolták tőlük, amilyük ezen a tájékon volt. Az ősök legtöbbet legendáztak a saját földesurunkról. Herceg Odescalchy Zoárdné birtokosnak 99 tanyája volt a tájékban. Nagyhalász hozzátartozott, de Tuzséron laktak. Elég modern felfogású gazdatisztekkel kormányoztatta a vanját. Volt kendergyáruk, szeszgyáruk, sok száz holdas gyümölcsösük, borsmenta ültetvényük. Nemesítették a krumplit, a kukoricacsuhéjt Zsurkon dolgoztatták fel.

A hercegi utód kutyákat, lovakat tartott. Nagy lóbolond volt. Nemegyszer, ha úri passziója úgy tartotta, lóháton vágtatott be a vendéglőkbe. Sportrepülőgépével nyaktörő bukfenceket mutatványozott. Mélyrecsapó leereszkedésével ijesztgette a földeken dolgozókat, szétkergetett lakodalmas meneteket.

A magahordásában is olyan fényűzi életet élt, moziban sem látott olyan cifrázást a „bükkfafejű" nyíri paraszt. Üveghintója, mint a mesékben, aranyszövetű skófiummal borított. De a vasalások is arannyal megfuttatva. A másodkocsis olyan mentében ücsörgött a bakon, rókafark övezte süvegben, sastollasan, ami királyi környezetbélinek járt. A lovak tollforgói selyem kerecsenymadár, szóval strucc szárnyából valók. Drágák. Egy seprőnyi szárny többe kerülhetett, mint az egész kalaplevéve hajlongó családsor házastól, bútorostól, mindenestől.

A kétökrös paraszt ezt a pompát egy napig sem vihette volna végbe egész élete keresményéből sem!

A két Tiszán, a kicsin meg a nagyon kívül, Nagyhalász óriási vízrónáiban 65 halastó terpeszkedett. De volt 61 vízere, 20 nádasrétje, 30 ingóláposa. A Nagytó 350 holdas volt egymaga, hanem a többi halászó víz se amolyan kubikgödör méretűnek értendő, mert volt abban húszholdastól kétszáz holdasig mindenféle nagyságú.

Az említett nagy Tisza tavaszi vizejárásakor megtöltötte ezeket a kinti edényeket, bevetette hallal. Amikor visszament, hát éltek az ősök, ahogy tudtak.

Mindet nevük szerint nem tudom elsorolni, de az emlékezetesebbeket mondom. A tavak ábécé rendben valahogy ilyen nevekre hallgattak: Aladár tó, Belhalász tó, Béllyetava, Dél-tó, Darvasta tó, Ecsetava, Fodra-tó, Hajnaltava, Keletkefertő, Kovásztalapos, Nagyregezin tó és így tovább, ahogy mondtam, hatvanig.

Halászták a nádasokat. Nevekkel illették azokat is, hogy tudják, ki merre s hová. Ilyenek voltak a Bikarét, a Bírórét, Csibarét meg a többi. Még a kátyúk is halat termettek. A Jócakátyú, Határkátyú.

Az ingó lápok hozták a termést. Füvellőláp, Vértesközláp. Veszélyes vizek voltak. A járatlan embert elnyelték. Némelykor ismeretlen csordás tévedezett bele, elnyelte a gulyát, mint mesebeli óriás az ökrét.

Gazdagon fizetett a rengeteg vízér. A Bojtér, Bősér, Hajnalér, Ispánere, Jóhegyű ér és sok más.

Annyi haluk volt, télvíz idején úgy rakták garmadába, mint a takarmányrépát szokás. Számon tartanak olyan napot, amikor 800 mázsa halat kifogtak. Piacolták. Vitték Nagyváradnak, Debrecennek. Szánkókon. Mentek a Tisza jegén. Az jó országútnak számított alkalmas teleken. A diákok Sárospatakról korcsolyán siklottak haza a Tisza jegén.

Legtöbb volt a lágyhúsú potyka, a térdig érő vizekben rekedt harcsa, a csuka. Gazdagon fizetett a sügér, a kecsege. Ott volt a sokféle keszeg: a jászkeszeg, dévérkeszeg, fehérkeszeg, vereskeszeg. Ezeket szalmahordó kosárral vitték a disznók elé. Annyi volt belőlük. Ha ráéheztek, kosárszámra öntögették a tüzes kemencébe. Mint a hajában krumplit, úgy ették. Amíg meg nem unták.

A tájban igénytelen polyhos szőlőt tartottak. Sarlóval metszették. Bőven termett. Itták nyakhajlásig. Halért cserélték a bort. A legtöbb szegény nép azért mégiscsak kútvári borral élt. Nem voltak jó vizek. Inkább a folyót itták.

Ma pedig, a szemükkel is láthatják, ez a tizenkettedik varsa, ötkilónyit, ha adott. Még nyolc le van öltve, azt megnézzük. Nem lesz tíz kiló a reggeli szüret. Pedig annyit vár a szövetkezet. De hát nem parancsolhatok a halaknak, hogy énhozzám szegődjenek. Ahol nincs, ott nem sok a keresnivaló! Hát ez inkább bíbelődés, mint kereset. Ezért vagyok az iparnál. Ott, ha vasvilla esik is, csak megvan az a kis biztos jövedelmecske.

Harmincöt éves koromban szorultam oda. A paraszti szövetkezésben a villás, ásós, kapás nem nagyon kellett. A lükd ide, lükd oda ember. Fölültek a fiatalok a nagyerejű gépekre, markolókra, elevátorokra, kombájnokra. Hogy én azok között eszetlenkedjek, arra nem vállalkoztam. Az építőknél meg én vagyok a Tóni. Már úgy értve, hogy „idetóni, odatóni".

Csak itt a pénz más. Meg az ismeret. A szakmát el lehet lesni.

Házat építettem, a sok szakipari munka rám maradt, meg az ott szerzett barátokra. A háztájiban máig megtermeljük asszonypajtásommal azt a tíz-tizenkét hízott disznót, azt a két-három göbölyt, az fiaddza a pénzt. Házat kell rakni. A régiben szorongjunk, a nádfödelesben? Aki ad magára, meg van miből, az legelőször is megújítja a feje fölött levőt. Ez a mai erő bizonyossága. Házat, de sátortetejűst, vaskerítésest, központi fűtésest, fürdőszobást! De ha már ebbe tartunk, legyen garázs. Lóistálló úgy sincs. Egy negyven lóerős autónak akkora istálló kell, mint valamikor két lónak. Na, amikor az megvan, hát az autóval menni is kell. Nem annyira a munkába, mert jönnek értünk buszokkal a vállalattól. Mert aki ezzel nem bír, az vagy öreg, vagy beteg, vagy nem ő a gazda a tanyában, nem a maga ura. Voltunk mi eleget más keze-lába!

Amikor ez is megvan, akkor vegyünk nyaralótelket. De nem a falunk határában, hanem odébb, Tiszaszentmártonban. A hegyek is odalátszanak. Van hová autózni. Ha az megvan, házat is rakjunk reája. Hadd legyen a lányomnak. De hát ezek kicsi távolságok. Egyik szomszédom két éve elment Nápolyt látni. A másik Velencébe. Csak úgy piff-puff. Látta a tévében, hogy szép városok. Fogta az asszonyt, gyerekeket, leszaladt. Kilenc nap múlva Velence-látott embere volt a falunak.

Na, jó, az én apám a Piavénál esett fogságba az első háború idején. Levitték Szicíliába. Sokat felhőzött felőle szép téli estéken. Ő volt a mozi, a rádió meg a tévé egyszemélyben. Annyit tudott róla beszélni, mintha ő maga lett volna a sziget kormányzója. Na, én meg a családommal leruccantam oda. Jött apám is. Palermóban csak a fogolytemetőt találtuk. Na, azt mondja apám, nézzétek, ha ezek között a katonatársak között felejtődök, hát ti sem látjátok meg a csillagos eget!

Feszelgünk? A nagy jólétben azt sem tudjuk már, mit is csináljunk?

Lehet mondani: A mai világ megnövesztette az erőnket, meg a kedvünket, étvágyunkat is. Ami azelőtt kemencepadkán mondott álomnak tűnt, nekünk kézzel fogható valóság. Akarattal el lehet érni, amit kigondolunk. Ez alatt nem élhetünk. Hülye, aki nem él vele.

Én tudom, ez csak olyan rongyrázás. Mit lát az ember kutyafuttában? Csak mondhatja, hogy ott is járt. Mégis több öregapámék világánál. Ők a falu kocsmáját virtusolták. Körülrágták fogadásból a söröskorsót. Folyt a szájuk prémjéből a vér. Volt elég, azt sem tudták, mit kezdjenek vele! Az volt a világ. Szigorú. Napszámba jártak. Némelyik parasztgazda annyira hajtós volt, munkása csak külön engedéllyel fújhatta ki az orrát a dűlő végén. Hát hol szusszanhatott a szegény? A kocsmában. Ott mutathatta magát, ott válthatott szót a magaszőrűekkel. A lebújban. Mert olyan verem-, azaz pincekocsmák működtek a föntebbi életben, hogy úgy kellett lebújni beléjük. Penészes, füstszagú drancokban jártak, de dalolták:

Bárcsak ez a csárda
Tisza-partján állna,
Benne a szeretőm
Csaplárosné volna!

Viccelték egymást, csúfolták. Évődtek szegénységükön. Minden van, mint Madán, ahol a koldus is éhen halt! — mondták. Vagy ma is divatos mondás: Olyan zsíros volt valakinek a kalapja, hogy az éhkutya megette! A galambosiak csak akkora templomot tudtak rakni, ha a pap letérdelt az oltár előtt, a csizmáját a kapuban verte az eső. És százféleképp fölcicomázták egymást nyomorúságukban. Verekedések után, ha valakit helybenhagytak, hát dicsérték, hogy úgy nézel ki, mint akit Gyulán megtéptek, úgy nézel ki, mint Martinka, amikor a jég elverte.

A mi élethajtásunk tán még a rongyrázás mellett is több. Nem? Adjon magára az ember.

Megy a lopás mifelénk is. Lopják a benzint, az erőgép munkaidejét, a cementet, a csövet, a téglát. Mindent, ami mozdul. Némelyik annyira rászokik, már nem is kell neki, viszi. Mert a keze ügyében van. Ám a rongyrázás mellett megfigyelek olyant is, aki lenézi a lopást. Csak azért rajzoljak el egy csaptelepet, mert úgysem fognak rajta? Aztán valahányszor használom, mindig elpiruljak? Hogy tisztességes úton is hozzájuthattam volna, s mégis grajfoltam. Nem vagyok vele egyedül. Szégyellőseknek születtünk? A muszáj nem visz bele. Amíg muszáj volt az ősöknek, hát úgy szereztek, ahogy tudtak. Az ember az önérzetében is felnő valahová. Tán, ahogy mondom, nem lesz mérnök vagy valami hajakend már soha ebben a büdös életben, de ember az lehet. Szép önérzetű. Módja van rá, hogy erre adjon. Ok nélkül holmi kis vagy nagyobb lopások pocsolyáiban már nincs kedve meghempergődzeni. Hát oda aljasodjak, hogy olyat is lopjak, amim a saját erőmből megvan? Különb. S azzal úgy találkozom össze használat közben, ahogy egyik ember a másikkal. Tisztán, pofapirulás nélkül. Ha nem tudják mások, akkor is. Nem állok én ki a kapuba ordítani, hogy hé, emberek, hát én nem loptam ám, amim van. Igaz, azért se megyek az utcára, hogy a lopót ujjal mutogassam.

Nem az én dolgom. A „Kék fény"-re is sokáig haragudtam. Minek cukkolnak bennünket havonta, hogy ezt meg azt a gyanús, szökésben levő alakot leljük föl. Minek a rendőrség akkor, ha én lesem a lacibetyárokat? Amúgy is gyanakvó népek vagyunk, ezt ébren tartani az emberekben?

Hanem amikor annak az ártatlan kislánynak a megkerüléséről hírlelt a tévé, elfújta haragomat is. Igenis több szem többet lát! Nem kell engedni, hogy tetű élősködjön rajtunk. Hadd lopják el még az óvodából is az ártatlan gyerekeket.

Nem! Elejét kell venni a gazemberségnek. Mindenütt! Egyszerre nem lehet, tudom, de ha mindenki részel egy kicsit a nyűgökön, együtt biztosan jutunk valamire.

Hanem, nini, hogy megindultam. Maguk meg csak hümmögnek!

— Hallgatjuk. Nyomon beszél!

— A mi alakuló kolhozgyűlésünkön is reggelig tettük az igazságot, hát mindenki a magáét pártolta, de a hozzászólókat úgy biztatgatta a hallgatóság: Jól beszél, üssétek fejbe!

A másik azt kiáltotta: Ez is jól mondja, lükjétek ki!

Hát maguk is így hallgattak engem, hogy tán jól beszéltem, csak hallgatni volt hiábavaló. Na, hiszen nem is várok én a bölcsességeimért valami nagy zsolozsmát. Csak hát, ahogy a mérnök úr megkért, régi ismeretségünk alapján, hogy emlékeimből a Tisza-kutató vendégének meséljek, hát tettem, amit a tehetségemből tehettem.

Kérdezhetnek is, amire tudok, válaszolok.

Csak most, hogy a huszadik varsámat is felszakítottam, hát az én leckém letelt. Ezzel a két vödör hallal beballagok a faluba, várják a boltnál, mint zsidók a Messiást.

Ezt a három szép kilós sügért felnyársalom, halász vendégei volnának tán, hát egy kis csemege nélkül el nem eresztem magukat. Ha megvárnak. Térülök, fordulok. Az ember az ilyen táplálék után a tíz körmét megnyalja.

De halászunk nem várta beleegyezésünket. Tette, ahogy mondta.

Kikászálódtunk a partra, három szép sügeret kibelezett, szalonnával, hagymával megtűzdelt, fölnyársalt, azzal nyakába vette a vödörhordó rudat, s megindult.

— Hogy nem autóval? — kiáltok utána.

— Ezért a kis útért nem érdemes beporolni — mondta, s eltűnt a fák bozótjai között.

— Érdekes ember — mondom Zolinak.

— Az. Látod, mi mindenre áldoz, futja meg a világot, meg akarja habzsolni. Nem sajnálja az áldozatokat. Inkább öt-hat kilométeres utat gyalog cipekedik, hogy poros ne legyen az autója. Te, ez, ha esik az eső, bekéredzkedik tető alá, hogy meg ne ázzon a Zsigulija.

— Érdekes. Nekünk semmi hagyatkozása nem volt. Hogy gyújtsunk a halak alá, hogy várjunk, hogy hamarosan visszaér, hogy hozzon-e valami itókát?

— Tudja az a dolgát, ne félj!

Ahogy elment, kiáltó csönd maradt utána. Zoli élt vele.

Ahogy mondom, a mérnökjelölt után nagy kemény fagyok következtek Julcsi életében. Pedig dinnyeérlelő nyár volt még. Bennem is alig pislogott a tatar, de ő elesettebb volt. Toporogtam körülötte, vigasztalgattam, sajnáltam, tán jobban magamnál. Nagyon szerettem volna magaménak tudni. De napokig csak hangtalankodtunk. Úgy gyászolta a fiút, mint valami meghalt vőlegényt. Pedig hát az a pesti színházi lehetőségen kívül tán nem is ígért egyebet.

A várva várt levél, távirat nem jött. Pedig egy füttyszavára ugrott volna a lány Irigyeltem a fiút.

Engem ilyen odaadóan, álhatatosan tán nem várt soha senki. Vagy csak nem vettem észre? Vagy nem érdemeltem a sorstól? Csak csörtettem árkon-bokron, embereken, érzelmeken keresztül.

Most azt várnám, hogy engem várjon, de nagyon. Elemi erővel várnám.

Figyelmének csak egy töredékét pazarolta rám. Elfogadta tüsténkedéseimet, kedves törődésemet, de csak ennyi.

Gyászolt.

Vigasztaltam: még előtte az élet!

FODOR JÓZSEF: TÉLI LEGELŐ